

УДК 338.48

Гук Н.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Huk Natalia

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ОЦІНКА ВПЛИВУ ТУРИЗМУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬНИХ ПРОСТОРОВИХ СИСТЕМ

Туризм як галузь господарювання сприяє стабілізації економічної ситуації, пом'якшує соціальні проблеми, є чинником збереження, відтворення та використання природного та культурно-історичного потенціалу. У статті проаналізовано вплив туризму на соціально-економічний розвиток країни, узагальнено статистичні дані туристичної діяльності в Україні (2014-2017 рр.), проведено порівняльний аналіз кількості штатних працівників суб'єктів та об'єктів туристичної діяльності, кількості обслуговуваних туристів та доходів від наданих послуг. Підкреслено, що досягнення соціально-економічної ефективності туристичної діяльності можливе за умови визнання пріоритетності туризму на загальнодержавному рівні, розроблення цільових програм розвитку туризму в регіонах, активного просування вітчизняного туристичного продукту на внутрішній та міжнародний туристичні ринки.

Ключові слова: туризм, соціально-економічний розвиток, соціальна функція, економічна функція, суб'єкти туристичної діяльності, об'єкти туристичної діяльності.

Постановка проблеми. Проблеми забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку суспільства були й залишаються суттєвими та визначальними у загальній стратегії розвитку держави. Актуальним є вивчення, дослідження, пошук ефективних чинників реалізації соціально-економічних інтересів країни, окремих регіонів та міст. Одним із таких чинників є туристична діяльність. Сьогодні туризм – це перспективна галузь господарювання, яка за умов динамічного та безперервного розвитку прискорює соціально-економічні процеси в країні, регіоні чи окремій туристичній зоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії й методології оцінки соціально-економічної результативності туристичної діяльності стали предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних учених, серед яких: Н. Бошота, Л. Василькевич, С. Грабовенська, А. Гришук, Т. Котенко, Ю. Масюк, О. Мельник, В. Папп та ін.

С. Грабовенська у дослідженні, присвяченому питанням конкурентоспроможності ринків туристичних послуг, наголошує на тому, що «туристична сфера – важлива складова частина соціально-економічного розвитку країни, яка сприяє створенню робочих місць, активізує діяльність підприємницького сектору, забезпечує суттєві надходження до бюджету держави. Особливим є значення галузі для окремих територій. Завдяки туризму можливо вирішити такі основні проблеми територіального розвитку, як зменшення міграції місцевого населення, збільшення доходів, підвищення життєвого та культурного рівнів» [1, с. 11].

В. Папп та Н. Бошота серед основних причини, які спонукають розвивати туризм і рекреацію, виділяють причини економічного характеру (туризм сприяє стабільному економічному розвитку) та соціальні причини, оскільки туризм сприяє відтворенню духовних і фізичних сил людей, збереженню історичної спадщини, розвитку і зближенню культур, створенню нових робочих місць, поліпшенню якості життя населення [7, с. 534].

Досліджуючи вплив туризму на розвиток економіки регіону, О. Мельник підкреслює: «Функціонування туристичної індустрії в регіоні сприяє притоку грошових коштів за рахунок продажу туристичних путівок та супутніх послуг; розвитку продуктивних сил районів, де є туристичні ресурси; використанню таких природних ресурсів, які не використовуються в іншій господарській діяльності; розширенню сфери прикладання праці та забезпеченню підвищеної зайнятості населення; пропорційнішому використанню трудових ресурсів; інвестиційній діяльності завдяки вищій рентабельності туризму, ніж інших сфер економіки» [6, с. 130].

Аналіз досліджень і публікацій засвідчив вплив туристичної діяльності на територію, де виробляється і споживається туристичний продукт, де зосереджена туристична інфраструктура. Це дає підстави розглядати туризм як чинник соціально-економічного розвитку суспільних просторових систем.

Формулювання цілей статті. Мета статті – теоретично обґрунтувати соціально-економічне значення туризму та проаналізувати основні показники туристичної діяльності, які визначають соціально-економічний розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу. Економічний та соціальний ефекти туризму закладено у функціях, які він виконує. Відповідно до класифікації функцій туризму, яку подає Ю. Масюк, соціальна функція туризму (відтворювальна, раціонального використання вільного часу, забезпечення зайнятості, росту доходу населення) полягає у відновленні сил людини чи суспільства, у залученні громадян до позитивної діяльності у вільний від роботи час, у поліпшенні рівня життя населення.

Реалізація соціальної функції має на меті:

– звільнення індивідууму від відчуття фізичної чи психологічної втоми шляхом зміни обстановки та виду діяльності;

– організацію анімаційних заходів, серед яких – екскурсійні та пізнавальні заходи (екскурсійні програми, пізнавальні програми у музеях, тематичних парках тощо), культурні заходи (концерти, театри), заходи дозвілля (шоу-програми, танці, дискотеки, фестивалі тощо), спортивні заходи (змагання, ігри);

– забезпечення місцевого населення робочими місцями;

– збільшення доходів місцевих підприємств: транспортних підприємств, культурних і розважальних організацій (музеї, виставки, шоу- і кіно-бізнес); підприємств сувенірної продукції, підприємств спортивного спорядження (спеціалізовані магазини, що продають спортивне спорядження), майстерень народного промислу [5, с. 261].

Економічна функція туризму (виробнича і невиробнича, споживацька, валютна) полягає у створенні нових матеріальних і нематеріальних цінностей: розподілі й обміну, наданні послуг споживачам, охороні здоров'я населення, освітній роботі, охороні навколишнього середовища.

Економічна функція реалізується у формі послуг з обслуговування туристів:

– через вплив на підприємницьку сферу (підприємство надає клієнтам продукцію і послуги); працівникам і службовцям – заробітну плату; власникам (акціонерам) – прибуток; області та регіону (державі) – податки та спеціальні збори;

– через вплив на споживацьку сферу (попит, що сформований туристичним рухом, потребує виробництва товарів споживання);

– через вплив на валютну сферу (туризм сприяє притоку іноземної валюти. В'їзний туризм є своєрідним експортом, оскільки споживач не очікує експортної продукції (послуг), а сам приїжджає за цим продуктом (послугою) у країну, яка його надає [5, с. 262].

Практичне виконання перерахованих функцій і буде визначати вплив туризму на соціально-економічний розвиток конкретної суспільної просторової системи.

Вплив туристичної діяльності на розвиток просторової системи вчені визначають через визначені економічні ефекти. Н. Коніщева та Н. Кушірович виділяють:

– **прямий ефект** – прибутки від об'єктів I групи: доходи туристичних агентств, готелів, ресторанів, історико-культурних об'єктів та інших підприємств туристичної

індустрії, а також доходи магазинів від покупок, що здійснюються туристами;

– **непрямий ефект** – прибутки від об'єктів II групи: доходи будівельних організацій, банків, постачальників продуктів харчування, комунальних служб, які отримані ними від реалізації продукції та послуг об'єктам I групи, а також заробітна плата робітників I групи;

– **індукований ефект** – прибуток від об'єктів III групи: доходи інших місцевих резидентів у вигляді заробітної плати, дивідендів, орендної плати та інших видів платежів, отриманих ними від реалізації продукції та послуг об'єктами II групи [3, с. 165–177].

Т. Котенко в узагальненому вигляді подає всі види впливу туризму на забезпечення соціально-економічного розвитку як окремих територій, так і всієї країни:

– **прямий вплив** – зростання обсягів виробництва, ВВП; розвиток малого та середнього бізнесу; поява нових ринків та притік іноземної валюти; збільшення можливостей і зростання зайнятості; підвищення рівня життя населення; збільшення обсягів притоку фінансових ресурсів у регіони та місцеві громади; поліпшення місцевої інфраструктури, транспортної системи, комунікації;

– **опосередкований** – збільшення загального фонду робочого часу; диверсифікація галузевої структури економіки; розвиток суміжних галузей (постачання продовольчих товарів, матеріалів і обладнання для готелів і санаторіїв тощо); розвиток маркетингової та логістичної діяльності в рекреаційно-туристичних зонах; стимулювання розвитку ефективних механізмів самоврядування та самофінансування територій [4, с. 40].

Таким чином, розвиток сфери туризму «по ланцюжку» призводить до розвитку економічної та соціальної сфер на місцевому, регіональному або загальнодержавному рівні.

Оцінка впливу туристичної діяльності на розвиток території передбачає аналіз її кількісних та якісних показників.

Важливими показниками соціально-економічної ефективності діяльності сфери туризму є загальні дані щодо кількості об'єктів туристичної інфраструктури, здатних прийняти на відпочинок, та суб'єктів туристичної діяльності, здатних надати туристичні послуги (табл. 1).

Як видно з таблиці, протягом 2014-2017 рр. спостерігається змінна динаміка кількості суб'єктів (туроператори, турагенти, суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність) та об'єктів (готелі та аналогічні засоби розміщування – мотелі, хостели, кемпінги, агроготелі, гуртожитки для приїжджених, туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування) туристичної діяльності.

Зменшення кількості об'єктів та суб'єктів туристичної діяльності відбулося не тільки в 2015 р., а й у 2017 р. Так, кількість суб'єктів туристичної діяльності в 2017 р. скоротилася до 3 469 порівняно з 3 885 у 2014 р. Спостерігається і зменшення готелів та анало-

Загальна характеристика суб'єктів та об'єктів туристичної діяльності в Україні

Роки	2014	2015	2016	2017
Кількість об'єктів, од.:				
суб'єкти туристичної діяльності	3885	3182	3506	3469
готелі та аналогічні засоби розміщування	2644	2478	2534	2474
Середньооблікова к-ть штатних працівників, осіб:				
суб'єкти туристичної діяльності	11513	9588	10412	10291
готелі та аналогічні засоби розміщування	26644	25404	28178	25760
Доходи від наданих послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних платежів), тис. грн.:				
суб'єкти туристичної діяльності	5566644,5	5015349,2	11935681,7	19022629,6
готелі та аналогічні засоби розміщування	3404439,0	5112138,8	6710155,2	8629300,6

Джерело: складено автором за даними [2; 8; 9]

гічних засобів розміщування до 2 474 у 2017 р. порівняно з 2 644 у 2014 р. Цю тенденцію ми пов'язуємо з військовими подіями та невизначеною соціально-політичною ситуацією в нашій країні.

До соціальних аспектів функціонування сфери туризму, як зазначалося вище, належать і показники зайнятості, які характеризуються негативними тенденціями (табл. 1). Зокрема, у 2014 р. у цій сфері було зайнято 38,2 тис. осіб, у т. ч. суб'єктів туристичної діяльності – 11,5 тис. осіб, у готелях та аналогічних закладах розміщування – 26,6 тис. осіб. Тоді як у 2017 році ці показники відповідно становили 36,1 тис. осіб, у т. ч. суб'єктів туристичної діяльності – 10,3 тис. осіб, готелях та аналогічних закладах розміщування – 25,8 тис. осіб. Негативна динаміка показників зайнятості населення напряму пов'язана зі зменшенням кількості об'єктів та суб'єктів туристичної діяльності.

За даними таблиці спостерігається позитивна динаміка показників доходів від наданих послуг. Так, суб'єкти туристичної діяльності в 2014 р. отримали 5 566,6 млн. грн. доходів від наданих послуг, а в 2017 р. дохід становив 19 022,6 млн. грн. Показники доходів готелі та аналогічних засобів розміщування відповідно становлять 3 404,4 млн. та 8 629,3 млн. грн. у 2014 та 2017 рр.

Показником соціально-економічної результативності функціонування сфери туризму є показники охоплення вітчизняних та іноземних громадян туристичними послугами в Україні (табл. 2).

Чисельність осіб, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності, характеризувалася зменшен-

ням у 2015 р., що пояснюється ускладненням соціально-політичної ситуації в Україні в попередньому році. У подальші роки спостерігається постійне зростання показників. Так, суб'єкти туристичної діяльності надали послуг 536 560 особам у 2017 р., із них іноземців – 39 605 осіб, тоді як аналогічні показники в 2014 р. відповідно становили 2 425 089 та 17 070 осіб.

Статистичні дані показують чіткий виїзний напрям вітчизняного туризму, однак водночас спостерігаються позитивні тенденції зростання кількості внутрішніх туристів та екскурсантів, а також іноземних громадян, які відвідали Україну з метою туризму.

Аналіз даних дає змогу припустити, що за умов зростання економічної та соціальної ефективності туризму формуватимуться сприятливі умови для забезпечення соціально-економічних потреб суспільства. Досягти цього можливо за умови ефективного управління та регулювання туристичної діяльності. Важливим інструментом управління є програми розвитку туризму, які формуються на національному, регіональному й місцевому рівнях.

«Застосування програмно-цільового методу управління розвитком туризму дасть змогу поряд із досягненням основної поставленої мети вирішувати такі актуальні для рекреаційно-туристичної сфери завдання, як:

- активізація розвитку культури та туризму в регіонах як стратегічної галузі економіки та сталого розвитку територій;
- забезпечення раціонального використання національних туристичних ресурсів;

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (юридичні особи і фізичні особи – підприємці), осіб

Роки	Кількість обслуговуваних туристів				
	Усього	громадян України			іноземців
		усього	у тому числі подорожуючих		
			в межах України	за кордоном	
2014	2425089	2408019	322746	2085273	17070
2015	2019576	2004417	357027	1647390	15159
2016	2549606	2514535	453561	2060974	35071
2017	2806426	2766821	476967	2289854	39605

Джерело: складено автором за даними [8; 9]

- створення якісного конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту;
- вдосконалення туристичної та створення інформаційної інфраструктури туризму в регіонах та реорганізація її матеріально-технічної бази;
- активізація туристичних потоків та забезпечення гідного представлення місцевого туристичного продукту на міжнародному та всеукраїнському ринках туристичних послуг;
- підвищення рівня науково-методичного та кадрового забезпечення туристичної галузі;
- створення передумов для залучення інвестицій на розбудову туристичної галузі та збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів» [10, с. 50].

Таким чином, розроблення і виконання програм розвитку туризму забезпечують його соціальну та економічну результативність.

Висновки. Туризм, з одного боку, характеризується економічною ефективністю, з іншого – має соціальний вимір. Щоб оцінити вплив туризму на соціально-економічні процеси суспільних просторових систем, необхідно: формувати інформаційну базу даних, що дає можливість виявити особливості розвитку туризму; проводити аналіз інформаційних даних, що дає змогу оцінити кількісні та якісні зміни в туристичній діяльності; розробляти стратегічні програми розвитку туризму що реалізуються на макроекономічному, регіональному та місцевому рівнях.

Список літератури:

1. Грабовенська С.П. Конкурентоспроможність територіальних ринків туристичних послуг в Україні : дис. ... канд. пед. наук : 08.00.03. Львів, 2017. 242 с.
2. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. Київ, 2018. 142 с.
3. Коніщева Н.І., Кушірович Н.О. Методичні підходи до оцінки соціальних, економічних та екологічних наслідків розвитку туризму: туристичного-краєзнавчі дослідження. Київ : Кармаліта, 1999. Вип. 2. 356 с.
4. Котенко Т.М. Соціальний вимір розвитку рекреації та туризму : дис. ... канд. пед. наук : 08.00.07. Київ, 2016. 240 с.
5. Масюк Ю.О. Стратегічне управління розвитком туризму в Україні : дис. ... канд. пед. наук : 08.00.03. Львів, 2017. 318 с.
6. Мельник О.В. Вплив туризму на розвиток економіки регіону. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління.* 2012. № 484. С. 129–133. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9058/1/20.pdf> (дата звернення: 14.04.2019).
7. Папп В.В., Бошота Н.В. Туризм як пріоритетний напрям розвитку економіки регіону (на прикладі Закарпатської області). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2014. Вип. 3(107). С. 528–537.
8. Туристична діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2015. 76 с.
9. Туристична діяльність в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 90 с.
10. Шелемельєва Т.В. Використання програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління».* 2018. Т. 29(68). № 6. С. 48–53.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ТУРИЗМА НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ СИСТЕМ

Туризм как сфера народного хозяйства способствует стабилизации экономической ситуации, смягчает социальные проблемы, выступает фактором сохранения, воспроизводства и использования природного и культурно-исторического потенциала. В статье проанализировано влияние туризма на социально-экономическое развитие страны, представлены статистические данные туристической деятельности в Украине (2014-2107 гг.), проведен сравнительный анализ количества штатных работников субъектов и объектов туристической деятельности, количества обслуженных туристов, доходов от услуг. Подчеркнуто, что достижение социально-экономической эффективности туристической деятельности возможно при условии признания приоритетности туризма на государственном уровне, разработки целевых программ развития туризма в регионах, активного продвижения отечественного туристического продукта на внутренний и международный туристические рынки.

Ключевые слова: туризм, социально-экономическое развитие, социальная функция, экономическая функция, субъекты туристической деятельности, объекты туристической деятельности.

IMPACT ASSESSMENT OF TOURISM ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIAL SPATIAL SYSTEMS

Tourism as a promising branch of business in the present conditions of globalization is continuously and dynamically developing, helping to solve a whole range of vital problems. Therefore, the sphere of tourism needs to be understood in the context of studying its social and economic dimension. The article analyzes the economic and social impact of tourism activity in Ukraine. Tourism as a sphere of economic activity carries out a number of economic functions: the development of the economy of cities, regions, branches and the whole country; provision of employment for recreation and tourism services; accelerating the development of transport infrastructure, road and hotel construction, stimulates the growth of production of consumer goods, communication facilities, all types of vehicles; the impact on the population's income, structure and volume of the balance of payments, the inflow of foreign currency from foreign tourism to the state and local budgets; promotes the preservation of folk crafts and the national culture of the regions and countries. At the same time, tourism aimed not only at economic growth, but also social progress, environmental protection, humanistic, ethical and cultural development in general. The article presents the generalized statistics of tourist activity in Ukraine for 2014-2017, conducted a comparative analysis of the number of full-time employees of tourist activities, determined the dynamics of the number of tourists served and revenues from the provision of tourist services. Tourism helps to stabilize the economic situation, alleviates social problems, and is a factor in preserving, recreating and using natural and cultural-historical potential. Therefore, management of tourism development is a promising direction of socio-economic development of any social spatial system (country, region, city). To make tourism one of the most developed branches of the national economy, in order to form a competitive domestic tourism product, it is necessary to more actively popularize domestic tourism. An important factor in improving the activities of this sphere is the formation of targeted recreational and tourism development programs in the regions of Ukraine.

Key words: socio-economic development, tourism, social function, economic function, subjects of tourist activity, objects of tourist activity.